

még részletesebben szól, különösen a geologokról, Darwin és Herbert Spencer „az értelmiség apostola“ követőiről. Felemlíti, hogy az erők fennmaradásának elmélete a tudományos kutatás módját mennyiben emelte s hogy semmisítette meg lassanként az apriori eszmék egész sorozatát. „Ma már ott állunk“, mondja, „hogy a teremtetési tényről fennálló fogalmunkat egészen lényegesen meg kell megváltoztatnunk az anyag modern fogalmához képest“. S ezen anyag szerinte kétségkívül bír elég hatalommal és erélylyel, hogy az élet bármely alakját s minőségét megalkothassa.

E merész következtetések s határozott pártzászló kitűzése után elmondja ugyan Tyndall, hogy metaphysikai fejtegetései igen gyakran bizonytalan elméleteket is felöleltek, azonban ezen elméletek tudományos alapokon nyugosznak s ha netán módosítanának is valamikor rajtuk, a későbbi kor azon elméletek telállítását, minők a Lucretiusé, Brunoé, Darwiné és Spenceréi, az emberi nem dicsőségei közé fogja számitani. Nem tagadja ő, hogy az emberi szellemben van valami, mi a titokszerűt keresi. Newtonnal szemközt van egy Shakspeare, Boyleval Raphael, Kanttal Bethowen, Darwinnal szemben Carlyle. Mindezek azonban nem annyira ellentétek, mint inkább egymás kiegészítései, mert a materialismus irányával szemben, mely az ember ismerő tehetségeit műveli, ezen irány az alkotó, teremő tehetségeknek ad tért. A természettudós nem tagadhatja el ezen irány létezését s nem határozhatja meg annak szabályait, azonban tiltakozhatik ellene, ha ezen „teremő“ erő az „ismerő“ erő hatáiraiba lépne át.

Ez a lehető legszűkebb dióhéjba foglalva Tyndall nagyhirű elnöki beszédének vázlata. Maga a beszéd egy momentuosus nyilatkozat, mely tudományos becstől eltekintve is nagyhorderejű. Büchner, Vogt s mások nyilatkozataival szemben gyakran lehetett hallani azon megvető ellenvetést, hogy ezek felületes vizsgálók, gyakran ismételtetni Baco azon ismert szavát: miszerint a természet felületes ismerete atheismusra vezet, mélyebb ismerete ellenben vallásosságra. Most nem egy diletans író, hanem oly komoly s önálló buvár lépett fel határozottan materialistikus nyilatkozataival, ki nevét a physika s meteorologia minden ágában több nevezetes felfedezéssel tette ismeretessé, s ki e mellett mint a melegelmélet egyik megalapítója, a gondolkodó természetbuvárok között is elsőrangú helyet foglal el. Nem tartozik lapunk feladatához ezen nyilatkozat helyessége felett vitatkozni s kimutatni azt, vajjon a hit s speculativ bölcsészet azon alakja, mely ellen Tyndall polemizál, olyannyira egybeforrt-e a valódi hit- s bölcsészet

tel, hogy elvesztők közös vagy nem? azonban, mint kik a tudományok terén minden nevezetesebb mozzanatot figyelemmel kísérünk, nem véltük feleslegesnek, hogy ezen nagyfontosságú mozzanatot legalább rövid kivonatban olvasóinkkal megismertettük.

A LEGUJABB ANGOL REGÉNYIRODALOM.

I.

Az angol izgalmi regény.

Az angol szépirodalomban egy idő óta sajátos változás állott be. Nem az erők fogytak meg, nem is a könnyű irodalom vesztett népszerűségéből, — hanem a nagy mesterek, mint egy Walter Scott, Ann Radcliffe, James William Godwin, Thakeray, Dickens stb., egészséges, tiszta világával, csodálatos művészetével szemben a beteges képzelődés iránya kerekedett fölül, melyet az ugynevezett *izgalmi iskola* képvisel. E változás, ez új irány talán abban az időben kezdődött, midőn Charlotte Bronte „Jane Eyre“ regénye megjelent, mely a régi, elfogadott irány fölött pálcát tört. Az új iskola hivei napról-napra szaporodnak, s azt lehet mondani, hogy Goldsmith és Walter Scott hazájában egyedül ők az uralkodók.

A regény sehol sem volt a nemzeti szellemre oly nagy befolyással, sehol sem növelte annyira a szabadság érzetét, mint Angliában.

Az angol regények és novellák családi olvasmányok voltak, melyekhez mindenki egyforma bizalommal, szabadon nyulhatott, mert a közvélemény e művekkel szemben nem ismert censurát. E nemes bizalom valódi jótékonyosság volt a közszellem fejlesztésére. Egyedül Angliában uralkodott az a szokás, hogy a művelt angol család minden tagja ép úgy kezébe vehette a regényt, mint a bibliát. Az ifjúságot nem kellett féltetni, mert a régi irány még nem ismerte a corruptiót, nem halmozott bünt bűnre, nem csinált új morált, nem csufolta az erényt, s ez örök dicsősége marad. Az egyszerű, munkás ember szórakozást, a szenvedő balzsamot, az ifjú életismeretet, s mindenekfölött az élet szeretetét találták a mesterek és követők műveiben.

Azouban az idők megváltoztak! Az angol könyvpiac ma el van árasztva oly termékekkel, melyek a bigamiáról, csábításokról, gyilkolásokról, mérgezésekről, tarkábbnál tarkább bűnpörökről stb. mesélnek. Egyik leleplezés a másikat éri oly dolgokról, a melyeket soha sem volna szabad az élet fölszínére hozni.

Az izgalmi-iskolát különösen az jellemzi, hogy nem sokat törődve az inspirációval, összes lényünket megrázni, idegeinket, idegrostjainkat iz-

gatni törekszik, hogy ez által a legmélyebb és leghevesebb hatást s föltűnést idézze elő. Swift „Gulliver“-jében egy város fordul elő, hol mindenki pupos, s egy megtermett ember a legszerencsétlenebb különösségek közé tartozik. Az izgalmi regényben a világ az erkölcsi rutságok legrendkívülibb gyűjteménye.

„Nézzétek, itt van a pizsok, itt a vér, és ezek a hullák! Mindjárt az első lapokon látni fogjátok az angol társadalom legtitkosabb csodáit a legutálatosabb meztelenségükben!“ — így kiált az izgalmi-iskola. Csak a rut valóban szép, csak a rut szeretetreméltó, így gondolkozik a szerző. Ezért a legnagyobb szélsőségekre vetemednek, s az olvasónak pillanat alatt a lélek összes sebeit, és a test minden szennjét föltárják.

Az izgalmi-iskola regényeinek hősnői: vad nők, kik nem egyebek, mint ingerlő darab husok, kiket a férfiú kétségbeejt, mielőtt a megváltó szót, mely a hetedik égbe emeli őket, kimondaná; leányok, kik, lovászaikat egy érzéki, szenvedélyes pillanatban férjül veszik; férjes nők, kiket kedveseik gyűlölt férjüktől és otthonuktól megszöktetnek; asszonyok, — és ez a legesekélyebb, — kik forrón csókolnak és tüzesen ölelnek.

Ma már nem élnek többé a románcok bátor és nemes lovagjai, kik erdőt és vizet átugorva minden időben segélyére sietnek az elnyomottaknak, a védteleneknek, kiket az álmadozó leányka lát.

A mai idők leánya husra és izomra vár, erős karokra, melyek őt átölelik, tüzes lélegzetre, mely a velőn keresztül a lélekbe hat, s más csomó phisikai vonzerőre, melyeket naiv őszinteséggel jelez a világnak. A festmény másik oldalán természetesen szőke haját, buja alakot, meleg testet és vért, tüzes, piros ajkat találunk, a melyek után, szerinte az ifjuság reszket. Ha mind ezt férfiak rajzolnák, akkor bizonyára kevésbé volna visszataszító. Azonban az a legkülönösebb, hogy Angliában mindezt női részről festig a leggyakrabban, — hogy nők azok, a kik ez érzéki bájukat rajzolják, — hogy a hus és vér ez intensív becsét, ama buja vágyat a phisikai érdekesség után, mint az angol leányok természetes érzelmét rajzolják, sőt reájuk parancsolják, mint nem csupán saját lelki állapotuk képmását, hanem mint szórakozást, mulatságot és szellemi táplálékot. Egy ily csodálatos tünemény léte nagyon jó volna a társadalom hibája nélkül. A hiba egy iskoláé, vagy egy kisebb iskoláé lenne, és a pusztá körülményt, hogy oly esztelenséget kinyomatnak, nem fognák az időkor tisztasága ellen nyomatékos argumentumul fölhozni. Azonban ha hozzá tesszük, hogy az oly módon rajzolt osz-

tály a festményt elismeri, — sőt azt boudoirjaiban és a szalonokban tartja, — hogy a könyvek, melyek a rajzot tartalmazzák, mindenütt cirkulálnak, mindenütt olvastatnak, és sehol sem tiltatnak: akkor a dolog komolyabb jelleget ölt. Ennek dacára még sem lehet mondani, amint Bartling az angol regényről irt tanulmányában megjegyzi, hogy az angol társadalom fölszínén a bűnök és gonoszságok vulkánja szunnyad. Az orgyilkosság, vérfertőzés, házasságtörés és bigamia, a melyek az izgalmi-iskola regényeiben állandóan föltalálhatók, semmiesetre sem játszsák a főszerepet Anglia sociális életében.

A mi e regények tisztán irodalmi oldalát illeti, bárha kárhoztatjuk is tartalmukat, mégis el kell ismerni, hogy, a mennyire az iskola fejei tekintetbe vehetők, bizonyos talentumról tanuszkodnak.

Az izgalmi-iskola élén, kétségkívül, a fashionable és aristocraticus nevet viselő „Belgravia“ magazin kiadónője: miss Braddon Mária Erzsébet áll, leánya egy író ügyvédnek. 1837-ben született; már korán munkatársa lett az időszaki lapoknak, sentimentalis verseket és politikai paródiákat irt a vidéki lapok tárcáiban. Egy kis vigjátékot is irt „Arkádiai szerelem“ cím alatt, melyet 1860-ban a londoni Strandtsinházban csekély eredménnyel adtak. Regényei közül megemlíthetjük a következőket: „Lady Audley Secret“, „Aurora Floyd“, „Eleanos Victory“, „John Marchmont Legacy“, „Henri Dunbar“, „The Doctor Wife“, „Only a Clod“, „Sir Jasper Tenant“, „The Lade Mile“, „Rupert Godwin“, „The Lowels of Ardeu“, „To the bitter End“ stb! Megjegyezzük, hogy mi miss Braddon ideg rázó regényei közül csak hármat olvastunk u. m. „Lady Audley Secret“, „Aurora Floyd“, és „Rupert Godwin“ címűeket, s e három a legnagyobb undort és elégedetlenséget keltette bennünk, nem is éreztünk többé bátorságot magunkban, hogy miss Braddon regényeinek vig bűnökkel és gonoszságokkal kirakott hosszú útját bejárjuk. E hármat épen elég elolvasni. Az első regényben, mely magyarul is megjelent („Lady Audley mély titka“), a hősnő bűntényei a legnagyobb hatást idézik elő, s habár sem cselszövénye, sem ujdonsága, sem valószínűsége által ki nem tűnik, mégis képes az olvasó kíváncsiságát ébren tartani. Hasonló ehhez az „Aurora Floyd“, melyben egy csomó rendkívül izgalmas helyzetet találunk. E negatív dicsérettel azonban végeztünk is. A mi miss Braddon regényeinek művészi megalkotását illeti, vajmi alacsony fokon áll. A francia bűnregény, ellenkezőleg, bizonyos művészettel van megteremtve. Ha a legpiszkosabb tárgy véletlenül Balsacnak, e

nagy anatomicusnak, vagy Victor Hugonak emberiebb kezébe kerül, akkor itt bizonyos tudományszerű vizsgálódást, az engesztelhetlen és szenvedélytelen boncolás bizonyos nemét találjuk, melyet maguk az ily tanulmányok tesznek hatássóá. A mai angol izgalmi regény ily vonzerővel nem bír. Sem a festésben nincs meglepő ügyesség, sem a jelenetezés fénye nem tiszta. Érzéseket találunk, melyek lebujok és külvárosi színházak számára írvák; a társadalom oly rajzát, mely az írónak teljes tudatlanságát bizonyítja; közönséges, vagy ha már nagyra akar emelkedni, fölfujt stylt: mindehhez még a visszatartó tárgy!

Az izgalmi regények bár sok esetben bizonyos durva ügyességet, bizonyos gyakorlottságot mutatnak a személyek és események csoportosításában, — mégis egyikben sem találni genialis találékonyságot, s a mi a jó ízlést, az elegantiát, vagy a jellemek mély alkotását illeti, ily dolgokkal nem bajlódik az izgalmi regény. Az események, és nem a szereplő személyek játszáka a főszerepet, a melyeknél a szerző egyik tour de force után a másikkhoz megy.

Majdnem megfoghatlan, hogy egy oly munka, mint a „Rupert Godwin“ mint érhetett Angliában négy vagy öt kiadást, annál is inkább, mivel tartalma egészen Charles Reade vonzólag irt „Hard Cash“ regényéből van „hóditva“, mint Dumas mondani szokta. E hóditás dacára azonban van valami e regényben, mely egészen egyedül a szerző tulajdona. Midőn az elhagyott özvegy erényes és kedves leánya sanyaru élete elől a színpadon keres menedéket, áldozatul esik ama romantikus csábításoknak, a melyek a novellákban oly gyakran előfordulnak. A mint ez „Rupert Godwin“-ben történik, semmi más haszna nincs, mint hogy annyi és annyi lapot foglal el. No de ez eredeti és nem hóditott. Egy meggondolatlan fiatal marquis beleszeret egy színtableauban előforduló szépségbe, s kész címét azonnal lábaihoz tenni, szóval nőül venni; oly ajánlat az, a melyet a szépség siet azonnal elfogadni...

Miss Braddon itt aztán varázspálcájával föltámasztja halottaiból Anglia régi postakocsiját, a hidegvérű, hallgatag kocsissal a bakon, ki ura parancsára teljesen süket. A kedves Violet ily módon egy régi rozszant házba jut, hol természetesen a félbolond vén gazdasszony sem hiányzik. A fiatal nő azzal az erővel viseli balsorsát, mint a XIX. század leánya szokta.

Midőn megtudja, hogy anyjának betegsége csak ürügy volt elcsábítására, mély háláérzettel borul térdeire s megcsöndesül. Természetesen

végre is megszabadul, s az egész történet békével végződik. A csábítás miss Braddon egyedüli tulajdona. Nem kevésbbé különös Vanberg Eszter ballettáncosnő epizódja is, a ki a „csillaghoz és nadrágszifhoz“ címzett híres hotelben, Richmondban, a legpéldásabb halállal mul ki, miután csinos paripája, melyet egy fiatal herceg ezer font sterlingért vásárolt, levetette. A herceg teljesítette parancsát, megvette neki a paripát, — a paripa elbukik és a fiatal dáma hátgerincét töri, s azután egy szenthez hasonlóan a légépületesebb módon hal meg, meghatva s vigasztalhatlanul hagyva hátra a herceget, kinek az egész dologhoz semmi köze sincs.

Eszter démoni szépség. London házainak egyik legszebbikét lakja; „fogadó terméhez“ gazdagon díszített lépcső vezet, hol nymphák és satyrok mosolyognak, szökdelnek a halványszürke fal fülkéiben, a párkányon reliefek, medaillonok színezvényből. Tropikus virágok árasztottak illatot, s a terem sárga selyemmel volt díszítve. Mindez, az ezer fontos paripa, a gyémántok és drágagyöngyök, kivétel nélkül, a herceg pénzébe kerültek, mindez, ugy látszik elegendő volt arra, hogy miss Braddon a herceg és a táncosnő közti viszonyt a legtisztább jellemmel ruházza föl. És midőn a táncosnő a legsodálatosabb módon meghal, a herceg mint egy „lelközvegy“ marad hátra, hogy szerelmének minden kívánságát teljesítse, és sírjára pompás emléket állítson. Ily légi és dicső módon folynak a dolgok egy fiatal angol herceg és egy ballettáncosnő közt. A ki csak egyszer elolvasta „Rupert Godwin“-t, az tudni fogja, hogy mit tartson az izgalmi-iskola fejről, és az egész iskoláról.

Miss Bradonnal versenyez a közönség kegyéért, Wilkie Collins, a ki első fölléptével majdnem elhomályosította az első dicsőségét. Wilkie Collins abban különbözik Miss Braddontól, hogy nagyobb, műveltséggel bír, emberismerete mélyebb, nagyobb stylja tiszta, több művészi van benne vagy jobban mondva cselszövényeinek tervrajza nem pórias. Wilkie Collins, — William Collins, érdemdus tájkép- és genrefestőnek fia, — Londonban született 1824-ben. Első képeztetését magánintézetben nyerte; két évig Olaszországban járt szülőivel, honnan visszatérve atyja kívánságára a theológiát tanulta. Erről azonban Collins, mit sem akart tudni, azt gondolta, hogy a kereskedelmi pálya vágyait inkább kielégíti. A rend és pontosság azonban nem tetszettek neki s fölhagyott e pályával is. Atyja az ügyvédi ajánlotta. Ez már tetszett, tanulta a jogot, és ügyvédi diplomát nyert, de nem akadt foglalkozása. Mint egy barátja írja, már 13 éves kora óta azzal mulatta magát, hogy tragikái

és romantikus scéákat irt, azonban tehetségét nem érvényesíthette, mert atyja akaratával nem akart ellenkezni; gyermeki engedelmessége és bizalmatlansága sokáig száműzték az irodalom küszöbétől. Írói pályafutását atyjáról irt életrajzzal kezdte meg 1848-ban. Két évvel később jelent meg első regénye „Antonia“ három kötetben, ezt egy elbeszélés követte a római történetből, melyet ismét „Basil“ és „Hide an Seek“ követtek. A Dickens által kiadott „Household Words“-ban, melynek munkatársa volt, jelentek meg „After Dark“ és „The dead Secret,“ melyek tehetségéről tanuskodtak. Nagy tetszést aratott „The frozen deep“ drámája is 1857-ben, melyet a Dickens által Tavistock House-ban alapított színházban adtak elő, hasonló hatása volt a „Light house“-nak is, mely kisegitő darabja lett a londoni színházaknak. Népszerűségét azonban „Woman in white“ (A fehér nő) regénye alapította meg, mely az „All the Year Round“-ben jelent meg, és az olvasó világot egész tartama alatt a legnagyobb feszültségben tartotta. A hatást részint ama ügyesség szülte, a melylyel elbeszélését az olvasó elé állított talány éleselműségével csoportosította, másrészt pedig mivel egy folyóiratban jelent meg. A „The Woman in white“, a legnagyobb ügyességet árulja el abban, hogy mint kell a közönséget a cselszövénybe bevonni. E regényben a szerző szerepel, ugy szintén a „Hide aud Seek“-ben, és a „The dead Secret“-ben („A bujósdi“), azonban bárha még oly finom is e játék, mégis érezni, hogy e mesterfogás nem a legjobbak közé tartozik. Változás kedvéért a „Woman in white“-ben az elbeszélést a jogi tanítás formájába öltöztette. E regényben több, nagy ügyességgel oda vetett jellemet találunk. Fairlie, egy egoista gyűjtő, a leggonoszabb személyisége Collins képcsarnokának, de mindenestre a legértékesebb. Fosco kevésbé valószínű, mert előttünk úgy akar föltűnni, mintha egy oly testes, egészséges ember, mint ő, nem lehetne oly alávaló lélek, mint a milyennek mi látjuk. Mrs. Catherick, a fehér nő anyja, Balsachoz is méltó alak volna. Mindenekfölött pedig miss Marian Hecombe, e réti leányka, a ki (jobb mint kedves, — jobb mint szép) igen vonzó alak. Ezen erős lélek, keménység nélkül, erény minden rossz kedv nélkül, e változhatlan megadás, mely szabályos vonásaiból ragyog, — mind együtt oly lebilincselő és eredeti alakot képeznek, hogy Laura bájos alakjának halvány másolatát látjuk benne. Általán beszélnek, hogy azon pillanatban, a midőn Marian és Lady Glyde a legkritikusabb körülmények közt találkoznak, a szerző naponkint egy sereg levelet kapott, melyekben kérték őt, hogy kegyelmezzon mind a két hösnőnek, és

engedje Laurát végleg azzal egyesülni, a kit szeret, s hagyja nővérét tisztességesen élni. Sőt annyira mentek, hogy az utóbbi számára (Mirian) házassági ajánlatok érkeztek vén aggregények részéről, kik azt hiték, hogy Mirian valóságos, élő személyiség. „No Name“ regényében tiltakozik az ellen, hogy a törvénytelen gyermekek sociális állása a törvény által szabályoztassék. Ez különben csak playdoyer volt azok javára, a kik oly összeköttetésből származott gyermekeknek köszönik létüket. Innen a mesterfogás az erényes ágyast szembe állítani a bűnös férjes nővel, s így egyszerűen a hatást biztosítani. Andrew Vanstoue ifjúságban nőül vesz egy leánykát Canadában, a kiről csak később tudja meg, hogy bűnös életet vitt; de mivel ez a házaság előtt történt, nincs semmi alapja az elválásnak, s nem marad más mód, mint elhagyni, s életét biztosítani, oly föltét alatt, hogy soha sem fogja követelni házassági jogát. Vanstone visszatér Angliába, hol egy hozzá vonzó fiatal nőt talál, a ki megleégszik azzal, hogy az asszony kötelmeit névleg gyakorolja, a nélkül, hogy annak törvényes jogát követelné. Vanstone valódi nejeének halála után nőül veszi gyermekeinek anyját, azonban a halál megakadályozva új végrendelet készítését, miután korábbi végrendelete második házassága által érvénytelenné lőn. Ennek az lesz következménye, hogy vagyona a közelebbi örökösökre jut, gyermekei pedig vagyon nélkül maradnak, mivel a kegyetlen törvény nem engedi, hogy ők szülőknek későbbi házassága következtében törvényes utódok legyenek. E törvény ellen küzd Collins sajátos philosophiával.

Hasonló anyagból van gyurva legújabb, és legszebb regénye „The new Magdalen“ („Az új Magdolna“) a melyben egy becsülésre méltó, megcsalt fiatal leányka rovására egy courtesane-t és csalónőt fölmagasztal. Csodálatos, hogy Collins nem látja be, miszerint minden erénnyel, a melyeket a tévedő párra halmoz, és minden bűnnel, miket a törvényes nőnek tulajdonit, csak port hint a közönség szemébe, hogy argumentumait ne lássák. Szerinte a gonosztevő apát sem kellene megbüntetni, mert e büntetés miatt a gyermekeket is kárhoztatjuk. Wilkie Collins feleli, hogy a fönnálló törvény ép oly igazságos, vagy ép oly igazságtalan lett volna, ha az elhagyott nő a legjobb asszony és az ő törvénytelen utóda a courtesa-neok leggyalázatosabbika volna. A világ aligha fogja valaha megérteni Collus „practicus“ philosophiáját.

Az izgalmi-iskolához tartozik részben Charles Reade is, ki különösen a londoni proletariátusról irt rajzaival tűnt föl. Bárha az izgalmi-iskolához tartozik is, még sem evez miss Braddonnal

és Wilkie Collinssal egy hajóban. Mert Charles Reade-ben nincs semmi sikamlósság, semmi közönséges, hanem eszesség, józanság és erő nyilatkozik benne. Neki is vannak egyes hibái, de sok szépséggel is bír. Charles Reade úgy szól hozzánk munkáiból, a mint egy embernek szólni kell: telvé kedvességgel, emberi érzelmekkel, nemes haraggal, nemes könyörülettel, néha a vakmerőségig bátor, és képzelete a legelrejtettebb zugokat is fölkeresi, s egy lángelme hatalmas akaratával, és valódi belátással, mely csak rokonszenvet ébreszthet, világítja meg a homályos rejtek cselekedvényeit. Reade-t gyakran gorombának, otrombának, botrányosnak nevezték; azzal vádolták, hogy az eszközöket a hatás kedvéért a művészet határain kívül keresi, s a véletlen összes törvényeiről gunynyal szól. Tagadhatlan, hogy e vádakban van némi igaz, Reade nyers, mint „Griffith Gaunt” regényében, — de nem azért, mivel elbeszélését a véletlenre építette, hanem mert kényszerülve volt bizonyos, általán nem ismert események megemlítésére, és ezegyszerűen, röviden teszi, a nélkül, hogy még a gyöngédséggel és tartózkodással is törődnék. Ez lehet goromba és nyers, azonban még sem sikamlós, sem nem trágár, pedig bármily kétértelműséget is észre lehet venni egy rövid leírásban. Azzal vádolták továbbá, hogy oly tényeket és még vitatott kérdéseket is színre hoz, s oly rendszereket is támogat, melyeknek csak néhány követője van, de a kik ellen a társadalom önhatalmilag még nem mondta ki kárhóztató ítéletét. Kétségtelen, hogy a mit „Never too late to Mend” regényében a börtön lakói fölötti zsarnokoskodásról mond, tekintve ama tulzó, izgató elbeszélést, mely a fogház lelkészének a börtönzsarnokságba való beavatkozásáról szól — mind igaz. Nem kevésbbé a „Hard Cash”-ban előforduló magántévelyda egy borzalmas eseményéből merített vád is teljesen igazolva van. Mr. Eden küzdelme olyan, mint egy keresztény hősé, minden olvasó szívét képes meghatni; s Hardie Alfréd küzdelmei egy valódi férfit árulnak el rettenetes körülmények közt.

Reade is sokszor valószínűtlen, de vonzó és bővülő, akár mint Dumas. „A Foul Play” regényében szereplő sziget képtelenség. Ama meglepő gyűjtemények, a kényelem, mint egy idealizált királyi kastélyban, egészen nevetségesek. Mégis el lehet olvasni e bámulatos, képtelen, nagyhangu, gyermekes elbeszélést, mert Reade hibái elvesznek hatalmának varázsfényében, s erővel és szelidséggel párosult rokonszenvében, az annyiszor elének állított nemes idealismushan, s finom, éles érzetében.

Charles Reade atyjának legifjabb gyermeke volt, született 1814. Ipsden House ben az oxfordi grófságban, s az oxfordi Magdalen-intézetben neveltetett. Ezután a jogot tanulta a londoni Lincoln Inn jogtanodában, és 1843-ban ügyvédi diplomát nyert. Az író-ügyvédek Londonban nem igen üzik az ügyvédséget: a két foglalkozás majdnem összeférhetlen. 1852-ben egy apró, féldrámái, később teljesen drámára kidolgozott mű jelent meg tőle „Peg Woffington” cím alatt, melynek egy londoni Kronos Teréz színésznő története szolgált alapul. 1853-ban „Christie Johnstone” regénye következett, mely szintén sikert aratott. Rövid idő múlva egy a Bloomerismust követő kedves elbeszélése „The Course of true Love never did run smooth” jelent meg; eztán „Jack off all Trades” egy tolvaj önéletirata, és aztán a „White Lies”, melyeket szintén kedvezően fogadott a közönség. 1856-ban egy könyv jelent meg Readetől, melynek magasabb erkölcsi és politikai, társadalmi célja volt, s melyben az angol börtönök lakóira hívta föl a figyelmet, s azon fontos, nagy igazságot fejtegette, hogy lelki ujjászületés lehetséges. E munka címe a főnebb említett „It’s never too late to Mend.” A könyv nagy szenzációt csinált. Az angol fogházakban elkövetett kegyetlenkedések megvizsgáltattak; egy fogházi igazgatót elcsaptak, s a Reade által tett leleplezések következtében még némely más javításokat is foganatba vettek.

A regényben előforduló események bármily valószínűtlenek is, megnyerték a közönség tetszését. E munkánál azonban sokkal magasabban áll „The Cloister and the Hearth” regénye, mely a legnemesb, ha nem is a legjellemzőbb műve. A „Never too late to Mend” regényében csak egy részt találunk, mely művei magasabb szárnyalásának nyomát viseli magán, — a mr. Eden és a kormányzó közti küzdelmet, mely egészen tulhajtott és talán lehetetlen is, azonban telve magas drámai erővel és rendkívüli érdekléssel, — egy lényt fest, kit a leghősiesebb tulajdonokkal ruház föl, s mégis husból és vérből való embert látunk benne. Eden jelleme a regény fénypontja. Azonban mégis sok a cselszövényben és az előforduló esetekben a lehetetlenség, — és a befejezés nevetséges, színészi és melodramatikus. A gonosztevő a legközönségesebb és a legaljasabb fajból való, a boszuló zsidó, ki a regényben a gondviselést játszsza, egyike a legcsodálatosabb alkotásoknak. A fogház lelkésze (káplán) élő alak; de mr. Eden mindének fölött áll e regényben, ehhez egyik sem hasonlítható. Reade regényét sokat olvasták, és sokan megtámadták.

Az említett regényeken kívül Reade még a

következőket írta: „Love me long“, „Hard Cash“ és „A Hard Fight.“ Ezután a „Griffith Gaunth“ és egy francia terv szerint írt novella „Foul Play,“ — s végül a nagy föltűnést csinált „Put Joursself in his Place“, és „A terrible Temptation“ következtek.

Charles Reade oly író, kit érdemes tanulmányozni; Reade nagy termékenységét fejt kis annyira igaz, hogy valódisága felülmul minden realismust.

Ezek az izgalmi-iskola fejei, kiket még egy sereg nagyobb, kisebb szellem követ, a kik nagyon hasonlítanak mestereikhez. Miss Braddon és Wilkie Collins, nálunk is kedvencei az előfizetők hiányában sinylő lapoknak. Regényeik közül több jelent meg magyarul. Jövőre az angol irány-regényről.

HAZAI IRODALOM.

Az aesthetika hazánkban. Írta: dr. Versényi György. Budapest, Posner K. L. 1874. 30 l. Ára?

Egy kis füzetkét mutatunk be olvasóinknak, mely nem tarthat ugyan igényt valami tudományos elismerésre, azonban a maga nemében kétségkívül hiányt pótol irodalmunkban. A magyar aesthetikai irodalomról van itt szó, azon irodalomról, mely ha kezdetleges volt is eddig, utóbbi időkben nagy buzgalommal műveltetik s a közel jövőben valószínűleg egyik virágzó irodalmi águnk leend. A fejlődés ezen stádiumában egyáltalában nem volt felesleges ennél fogva visszatekinteni a multa s azon elvekből vonni ki a következtetést a jelen irányára nézve.

Versényi nem szól az aesthetika minden ágáról s nem ismerteti meg az aesthetikai vagy irodalom- s művészettörténelmi monographiákat, csak egyes írókról szól, kik az aesthetikával rendszeresen foglalkoztak. Ezen írók a következők: Szerdahely György (1778) Greguss Mihály (1826) Schedius Lajos (1828) Nyiry István (1834) Henszlmann Imre (1841) Purgstaller József (1844) Greguss Ágost (1879) Szontág Gusztáv (1854.) Ezen írókon kívül le van még fordítva magyarra Szerdahelyi műve, Eberhard Krug tankönyvei, Blair Hugo kivonatozva, Ower egészen, Hegel kivonatozva s ezenkívül a Kisfaludy-társaság 3 kötet fordítást adott ki latin s görög aesthetikai dolgozatokról. Felemlíti végül szerzőnk Zsilinszky, Baráth Ferenc, Lévy Imre s Babics Kálmán aesthetikai műveit s néhány kisebb író tén, kik közt azonban több jelentékeny bíráló s aesthetikus (Zilahy, Névy László, Károly Gy. Hugo, Dömötör János, Szigligeti, Aigner, Keleti Gusztáv stb.) mellőzve van, úgy szintén az sincs felemlítve, hogy jelenleg már három tudományos közlőny létezik, melynek főfeladata épen az aesthetika s a vele rokon tudományok művelése.

Ezen szakirodalmunk egyáltalában nem áll úgy, mint szerző előszavában kifejezi, hogy t. i. „egész aesthetikai irodalmunk oly kis körre szorul, hogy csaknem elenyészik más szakok mellett; sőt a legújabb mozgalmak is oly jellegűek, hogy virágzásra mindaddig semmi reményt nem nyújthatnak.“ Ellenkezőleg. A Kisfaludy-társaság és akademia pályaművei, sőt az egyesek törekvése folytán is megindult mozgalom oly nagy mérvű, hogy legörvendetesebb reményekre vagyunk jogosítva. Mert, hogy rendszeres aesthetikai irodalmunk még gyarló, azon sajnálkoznunk nem lehet; az aesthetikai nagy művek sem a francia, sem a német irodalomban egyáltalában nem olyanok, melyek bár csak szerény igényeknek is képesek lennének megfelelni, sőt talán jogosan elmondhatjuk, hogy jelenleg még ily nagy rendszeres művet írni lehetetlen is mindaddig, míg a detail-munkálatok s a lélektan nagyobb mérvben nem haladnak. Egyet lehet összesen sajnálnunk s ez az, hogy képzőművészeti irodalmunk még eddig csaknem egyáltalában nem létezik. Ezen méltán lehetne aggodnunk, ha nem biztatna azon remény, hogy a képzőművészeti csarnok felállítása s a tervezett szakközlőny megindítása által karöltve a rajztanítás gyors fejlődésével e tekintetben is haladni fogunk. Quantitativ szempontból kétségkívül látható az aesthetikai tanulmányok terén a haladás s ki különösen a dráma, ballada, elegia s más fajok elméletéről írt tanulmányokat olvassa, e haladás qualitativ nyomait is könnyen fölfedheti.

Nem akarunk Versényi füzetének részleteibe behatolni. Versényi sok tekintetben a régi iskolához tartozik s az ideális definitióknak oly nagy súlyt tulajdonít, hogy vele csaknem folytonosan kellene vitatkoznunk. Azonban e tekintetben igaztalanok volnánk, miután rendszerét e vázlatból eléggé meg nem ismerhetjük. Annyi bizonyos, hogy az egyes aesthetikai művekből tett kivonatai pontosak s előadása rövidege s határozottsága elismerést érdemelnek.

Csak egy szót még. Szerző azt hiszi, hogy korunkban leghasznosabb volna egy egy világos rendszerű, előadásu s a kor színvonalán álló idegen műnek lefordítása. Mi ezt nem osztjuk. Detail-tanulmányokat kell tenni mindenekelőtt s pedig minden külföldi irodalom s a művészet minden ágában s ezen részletes tanulmányok önmaguktól megfogják teremteni a mélyebb belátást s az önálló felfogást, melyet idegen művek fordítása által soha sem érhetnénk el. —r.